

KONCEPCE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI PRÁVNICKÝCH OSOB*

JIŘÍ JELÍNEK

Abstract: **The Conception of Corporate Criminal Liability**

The author reflects on the conception of corporate criminal liability in the Czech Republic under the Act no. 418/2011 Sb., on Corporate Criminal Liability and the proceedings against legal persons. Corporate criminal liability does not only complement the criminal liability of natural persons. It is regarded as a branch of criminal liability equal to the criminal liability of natural persons. The so-called principle of subsidiarity of criminal repression applies to the liability of natural persons as well as to the liability of corporations. The author considers corporate criminal liability as genuine liability for which the conditions of criminal liability and of punishment for corporate wrongdoings are stipulated by law. Sanctions are decided upon during criminal proceedings. Furthermore, the author refers to the corporate criminal liability under Czech criminal law as liability deriving from natural persons who act on behalf of legal persons. The liability of natural persons is regarded as parallel to and independent of the criminal liability of legal persons. Corporate criminal liability under Czech law is understood as subjective liability. The author justifies the special features of “fault” with respect to legal entities. In the end, the author examines the possibility of legal persons to “exculpate” from criminal liability under the § 8 (5) of the Act cited above. This provision was incorporated into the Act by the amendment no. 183/2016 Sb., which came into effect on 1st December 2016.

Keywords: corporate criminal liability, genuine criminal liability, parallel and independent criminal liability of natural and legal persons, the amendment to the Act on Corporate Criminal Liability, the possibility of legal persons to “exculpate” from criminal liability

Klíčová slova: trestní odpovědnost právnických osob, pravá trestní odpovědnost, souběžná a nezávislá trestní odpovědnost fyzických a právnických osob, novela zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, možnost právnické osoby „vyvinít“ se z trestní odpovědnosti

DOI: 10.14712/23366478.2017.6

* Tento článek vychází v rámci programu Univerzity Karlovy Progres Q02 „Publicizace práva v evropském a mezinárodním srovnání“ – koordinátor prof. JUDr. PhDr. Michal Tomášek, DrSc.

ÚVODEM

Trestní odpovědnost právnických osob dostihla Českou republiku relativně nedávno – zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim (dále jen topo), nabyl účinnosti dnem 1. ledna 2012, tedy sice již před více než pěti lety, ale současně relativně pozdě, posuzováno z evropského hlediska, protože v době, kdy byla přijata trestní odpovědnost korporací v České republice, již většina evropských států náležejících ke kontinentálnímu právnímu okruhu trestní odpovědnost právnických osob zavedenu měla.¹

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, má stejně jako zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, povahu vedlejšího trestního zákona, obsahuje jen speciální právní úpravu, nikoliv úpravu komplexní, a k trestnímu zákoníku, trestnímu řádu i zákonu o mezinárodní justiční spolupráci je ve vztahu speciality (srov. § 1 odst. 2 topo).

Zákon přinesl právnickým osobám novou, pro ně dosud neznámou formu odpovědnosti, a to odpovědnost trestněprávní. Tím se rozšířila odpovědnost právnických osob v oblasti veřejného práva, protože do přijetí zákona o trestní odpovědnosti právnických osob nesly právnické osoby ve veřejném právu odpovědnost toliko správní za správní delikty. Tradiční byla a je odpovědnost právnických osob v oblasti soukromého práva.

Podle některých názorů přijetím zákona o trestní odpovědnosti právnických osob došlo k dovršení reformy trestního práva hmotného v České republice.² Podle mého názoru o dovršení či spíše završení reformy trestního práva hmotného budeme moci hovořit až v situaci, kdy bude přijat zcela nový trestní řád, jehož přijetí si jistě vyžádá i četné změny v trestním právu hmotném. Zatím se zdá, že v dohledné době tomu tak nebude, ačkoliv po roce 2014 znovu oživily práce na celkové rekodifikaci trestního práva procesního.³

Ani v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob (podobně jako v trestním zákoníku nebo zákonu o obětech trestných činů) nenajdeme vymezení účelu zákona, protože zákon č. 418/2011 Sb., se vyhýbá vymezení účelu zákona. Základním účelem tohoto zákona je ochrana nejdůležitějších právních statků před trestnými činy spáchanými trestně odpovědnými právnickými osobami a úprava trestního řízení vedeného proti právnické osobě.

Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim byl přijat po určitém váhání, teoretických diskusích a s určitými rozpaky nad účelností takového postupu. Rozpaky byly pochopitelné. Nejednotné názory na zavedení trestní odpovědnosti právnických osob měly svůj původ ve skutečnosti, že trestní odpovědnost právnických osob problematizuje osvědčený systém základních principů kontinentální evropské právní kultury, znamená ústup od zásady individuální trestní odpovědnosti, narušuje staletými uznávanou zásadu, že trestní odpovědnost je odpovědností individuální, je odpovědností fyzické osoby. Ostatně trestní právo kontinentálního typu od počátku

¹ Srov. JELÍNEK, J.: Nad českým zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob. In JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013, s. 91.

² ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní právo hmotné*. 7. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2014, s. 472.

³ Psáno v březnu 2017.

19. století počítalo s pachatelem jako osobou fyzickou, osobou z masa a kostí, bytostí myslící, cítící, mající vůli, nikoliv s bytostmi neviditelnými a nemateriálními.

Nakonec převážil pragmatický přístup. Přijetím zákona se odstranil dluh české legislativy vůči legislativě evropské. Česká republika nemohla zůstat imunní vůči mezinárodním závazkům a doporučením, která, vedle postupující globalizace a silícího vlivu angloamerického práva, se staly rozhodujícím impulsem pro přijetí nové právní úpravy. Kladně je tedy třeba hodnotit již fakt, že se Česká republika zařadila do proudu ostatních států Evropské unie, které již měly zakotvenou delikttní odpovědnost právnických osob formou trestního práva, což je významné mimo jiné i z hlediska mezinárodní spolupráce.

I nadále je ovšem možné vést diskuse nejen o legitimitě celé koncepce trestní odpovědnosti právnických osob, o vztahu trestní odpovědnosti právnických osob k jiným druhům odpovědnosti, zejména administrativní,⁴ o účelnosti a správnosti konkrétní přijaté právní úpravy a o zkušenostech z aplikační praxe. Právě zkušenosti s aplikací zákona o trestní odpovědnosti právnických osob po pěti letech účinnosti byly důvodem pro mezinárodní vědeckou konferenci, kterou uspořádala katedra trestního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy spolu s advokátní kanceláří Kinstellar, s. r. o., dne 14. 3. 2017 v Karolinu a která se setkala s mimořádným zájmem odborné veřejnosti.⁵

I když počty odsouzených právnických osob od nabytí účinnosti zákona o trestní odpovědnosti právnických osob dosahují jen promile odsouzených osob fyzických, lze důvodně očekávat, že v policejních i justičních statistikách se bude právníká osoba v budoucnu vyskytovat častěji než dosud, ať již jako osoba podezřelá, obviněná nebo i odsouzená. Tento předpoklad vychází z relativně široce pojaté koncepce trestní odpovědnosti právnických osob, relativně širokého rozsahu kriminalizace jednání právnických osob, který rozšířila ještě novela zákona o trestní odpovědnosti právnických osob provedená zákonem č. 183/2016 Sb., a především z relativně rozšířeného zneužívání právnických osob k páčání trestné činnosti, zejména v oblasti hospodářské nebo majetkové kriminality.

Konkrétně v roce 2012, v roce nabytí účinnosti zákona o trestní odpovědnosti právnických osob nebyla odsouzena žádná právníká osoba. Svoji roli v tom sehrála nejen

⁴ Srov. např. JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013 a příspěvky tam uvedené. BERAN, K.: Teoretická koncepce trestní odpovědnosti právnických osob. In GERLOCH, A. – BERAN, K.: *Funkce a místo právní odpovědnosti v recentním právním řádu*. Praha: Leges, 2014, s. 67 a násl. BERAN, K.: Trestní odpovědnost právnických osob z hlediska teorie fikce. *Trestněprávní revue* č. 5/2014, s. 107–113; týž: Trestní odpovědnost právnických osob z pohledu nového občanského zákoníku. *Trestněprávní revue* č. 7–8/2014, s. 179–186. ŠÁMAL, P. – ELIÁŠ, K.: Několik poznámek k článku „Trestní odpovědnost právnických osob z pohledu nového občanského zákoníku“. *Trestněprávní revue* č. 3/2015, s. 59–74.

⁵ Konference „Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob – pět let poté“, Vlastenecký sál Karolina, Praha, 14. 3. 2017. Tematickými okruhy konference byly zejména působnost zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, rozsah trestní odpovědnosti právnických osob včetně otázek jejího zániku, problematika přičitatelnosti trestného činu a přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce, sankcionování právnických osob a otázky trestního řízení vedeného proti právnickým osobám, to vše v podmínkách právního řádu České republiky a Slovenské republiky. Jednotícím prvkem konference byla společná kritika vystupujících nejednoznačné a komplikované české právní úpravy, na kterou dosavadní legislativa nereagovala a která nutí přenášet řešení důležitých otázek na aplikační praxi.

extrémně krátká doba legisvakance,⁶ ale i relativně komplikovaná právní úprava a interdisciplinární charakter deliktů právnických osob. Ovšem již v tomto roce bylo zahájeno trestní stíhání proti dvaceti právníkům osobám.

V roce 2013 byly odsouzeny tři právnícké osoby, jedna za trestný čin neodvedení daně a povinných plateb podle § 241 tr. zák. a jedna za trestný čin dotačního podvodu podle § 212 tr. zák. a trestný čin poškození finančních zájmů Evropské unie podle § 260 tr. zák. Oběma byl uložen trest uveřejnění rozsudku podle § 23 topo. Jedna právnícká osoba byla zproštěna (pro trestný čin podle § 241 tr. zák.) a u jedné bylo trestní stíhání zastaveno.

V roce 2014 jsou již údaje o odsouzených osobách a uložených trestech bohatší. Odsouzeno bylo celkem 31 právnických osob, nejčastěji, třináctkrát za trestný čin neodvedení daně a povinných plateb podle § 241 tr. zák. Uložen byl zpravidla peněžitý trest (patnáctkrát), dále byl uložen desetkrát trest zákazu činnosti, dva tresty zrušení právnícké osoby a čtyřikrát byl uložen trest uveřejnění rozsudku. A to uvádím jen údaje o odsouzených právnických osobách, protože údaje o prověřovaných, vyšetřovaných a stíhaných právnických osobách jsou pochopitelně vyšší.⁷

Poznatky z praxe ukazují, že dosud nejčastěji ukládaným trestem je trest peněžitý, který byl uložen ve 40 procentech z celkového počtu pravomocně uložených trestů v letech 2013 a 2014. To vcelku logické, protože peněžitý trest je tradičním trestem ukládaným i osobám fyzickým, takže lze předpokládat, že soudy mají s ukládáním tohoto druhu trestu zkušenost z trestních řízení vedených proti fyzické osobě.

Zaráží ovšem výše uložených peněžitých trestů, která se v jednotlivých případech zdá poněkud nízká, protože peněžitý trest je ukládán v rozmezí 10 až 30 tisíc, takže o nějaké podstatné újmě právnícké osobě nelze hovořit.⁸ Nízká výměra peněžitých

⁶ Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim byl vyhlášen ve Sbírce zákonů rozeslané dne 22. 12. 2011, tedy celých devět dní před nabytím účinnosti nového zákona, a to po přehlasování prezidentského veta Poslaneckou sněmovnou. Odborná i laická veřejnost tedy měly možnost se seznámat s novým zákonem měnícím základy trestní odpovědnosti během vánočních svátků v roce 2011 celých devět dní. Takový přístup nesevědí ani o úctě k právu ani o elementární snaze dosáhnout toho, aby se veřejnost mohla s principy právní úpravy seznámit v dostatečném časovém předstihu. Například polský zákon o trestní odpovědnosti právnických osob (zák. č. 197/2002 Dz. U.) byl přijat 28. 10. 2002 a nabyl účinnosti až za rok (ovšem byl přijat deset let před českým zákonem).

⁷ Statistické údaje z materiálu Nejvyššího státního zastupitelství sp. zn. 7 NZN 604/2014 (Zvláštní zpráva o poznatcích z aplikace zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim).

⁸ Srov. TIBITANZLOVÁ, A.: Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim: pohled na sankcionování právnických osob v praxi českých soudů – dostupné na <http://www.epravo.cz/top/clanky/zakon-o-trestni-odpovednosti-pravnickych-osob-a-řízení-proti-nim-pohled-na-sankcionování-pravnickych-osob-v-praxi-ceskych-soudu-98726.html> [zobrazeno 6. 1. 2016]. Autorka uvádí zajímavou kauzistiku ilustrující poměrně benevolentní postup soudu při ukládání peněžitého trestu. V konkrétní trestní věci Městský soud v Brně právnícké osobě uložil peněžitý trest ve výši 10 000 korun. Právnícká osoba byla odsouzena za přečin neodvedení daně, pojistného na sociální zabezpečení a podobné povinné platby podle § 241 odst. 1 písm. a) tr. zák., kterého se podle rozhodnutí soudu dopustila tím, že prostřednictvím svého statutárního orgánu nesplnila svou zákonnou povinnost a za zaměstnance neodvedla povinné odvody státu, tj. pojistné na zdravotní pojištění a na sociální zabezpečení, a to za souhrnné období od ledna 2012 do prosince 2012 v celkové výši 56 779 korun. Za toto jednání jí byl trestním příkazem uložen peněžitý trest ve výměře 10 denních sazeb, přičemž výše denní sazby činila 1000 korun. Celková částka peněžitého trestu tak byla 10 000 korun. Soud rozhodl trestním příkazem, takže rozhodnutí neobsahovalo odůvodnění. I tak lze poukázat na to, že uložený peněžitý trest dosahoval přibližně šestiny objemu neodvedených zákonných plateb.

trestů dosud ukládaných provinilým odsouzeným právníckým osobám nutí nejen k otázce, zda jde vůbec o újmu, kterou mohou právnícké osoby vůbec zaregistrovat (pocítit), ale i k závěru, že sankce ukládané právníckým osobám se svojí citelností nijak neliší od sankcí ukládaných právníckým osobám v rámci různých správních řízení. Odtud pak plyne další otázka, zda by přeci jenom nebylo snad účelnější soustředit se spíše na zdokonalování systému správního trestání právníckých osob, než na trestní odpovědnost právníckých osob. Na konečné závěry samozřejmě musíme ještě počkat, až se vývoj aplikační praxe ustálí a hlavně až budeme moci analyzovat větší počet případů pravomocně odsouzených právníckých osob.

V roce 2015 bylo pravomocně odsouzeno 63 právníckých osob, v roce 2016 bylo pravomocně odsouzeno 90 právníckých osob.⁹ Lze očekávat, že s nabytím účinnosti novely zákona o trestní odpovědnosti právníckých osob provedené zákonem č. 183/2016 Sb. (novela je účinná od 1. 12. 2016) se počet stíhaných, obžalovaných i odsouzených osob bude zvyšovat, protože citovaná novela přinesla takřka obecnou odpovědnost právníckých osob za všechny trestné činy s výjimkami uvedenými v zákoně (celkem 51 výjimek).

Pět let od nabytí účinnosti zákona o trestní odpovědnosti právníckých osob ukazují, že zákon o trestní odpovědnosti právníckých osob se začíná uplatňovat, ovšem selektivně, neboť v některých okresech České republiky dosud nedošlo k trestnímu postihu právnícké osoby,¹⁰ že aplikační praxe postupně přináší a řeší výkladové problémy tohoto zákona, z nichž mnohé jsou neřešitelné jinak, než změnou právní úpravy.¹¹

Podstatnou zvláštností trestní odpovědnosti právníckých osob je, že obsahuje problematiku občanského, respektive obchodního práva, které trestní právo dává jenom jakousi trestněprávní formu. Obrazně řečeno je to jako bychom si oblékli košili a sako ze soukromého práva a na to si navlékli kabát z trestního práva.

JE TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH OSOB DOPLŇKEM TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI OSOB FYZICKÝCH?

Trestní odpovědností rozumíme povinnost pachatele trestného činu nést nepříznivé právní důsledky – trestní sankce. Tato povinnost vzniká za právem stanovených podmínek v důsledku protiprávního jednání – trestného činu. Pro trestní odpovědnost je charakteristický její následný (retrospektivní) charakter. O trestní odpovědnosti se hovoří v situacích, kdy již došlo k porušení právních povinností nějakým jednáním, které nastalo v minulosti. Trestní právo reaguje na něco, co se stalo v minulosti, a teprve

⁹ Viz http://cslav.justice.cz/InfoData/servlet/FileServlet?tabulka=ccav_dokument_sestavy&sloupce=obsah_dokumentu_html&where=id_dokumentu=1172674&typSloupce=html&fileName=null [zobrazeno 27. 3. 2017].

¹⁰ Statistické údaje z materiálu Nejvyššího státního zastupitelství sp. zn. 7 NZN 604/2014 (Zvláštní zpráva o poznatcích z aplikace zákona č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právníckých osob a řízení proti nim).

¹¹ Např. JELÍNEK, J.: K rozsahu kriminalizace právníckých osob. *Bulletin advokacie* č. 9/2014; týž: K přechodu trestní odpovědnosti na právního nástupce právnícké osoby. *Bulletin advokacie* č. 7/2015.

poté vzniká odpovědnostní povinnost snést trestní sankci. Trestní odpovědnost nastupuje jako reakce na předchozí protiprávní jednání.¹²

Z hlediska subjektu trestní odpovědnosti rozlišujeme případy, ve kterých je pachatelem trestného činu osoba fyzická, a případy, ve kterých je pachatelem trestného činu osoba právnická.

V obecné rovině samozřejmě neplatí, že trestní odpovědnost právnických osob je jen jakýmsi vedlejším, nedokonalým, nehodnotným doplňkem trestní odpovědnosti osob fyzických. V obecné rovině můžeme konstatovat, že trestní právo má dvě roviny trestní odpovědnosti, a to trestní odpovědnost fyzických osob a trestní odpovědnost právnických osob. Oba druhy odpovědnosti se odlišují, pokud jde o prameny právní úpravy, subjekty trestní odpovědnosti a pokud jde o zásady, jimiž je ta či ona větev trestní odpovědnosti ovládána.

Závěr o tom, že trestní odpovědnost právnických osob „spíše doplňuje“ primární trestní odpovědnost osob fyzických zastávají autoři jednoho z komentářů k zákonu trestní odpovědnosti právnických osob a opírají svůj závěr o subsidiaritu trestní represe. Zjednodušeně řečeno protože trestněprávní řešení je nejzazší (subsidiární) prostředek k ochraně právního řádu, je i trestní odpovědnost právnických osob doplňkem odpovědnosti osob fyzických.¹³

Zásada subsidiarity trestní represe vyjádřená v ustanovení § 12 odst. 2 tr. zák. platí i pro právnické osoby nejen pro osoby fyzické (srov. č. 26/2013 – IV Sb. rozh. tr.). Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob žádné zvláštní kritérium společenské škodlivosti nebo jinak řečeno společenské závažnosti neobsahuje, použit je proto třeba stejných kritérií u osoby fyzické stejně jako u osoby právnické.

Poznatky z praxe ukazují, že otázka účelnosti trestního stíhání právnických osob vyvstává zejména v těch případech, jestliže právnické osoby buď nemají žádný majetek, nebo jsou silně zadlužené, nevyvíjejí žádnou činnost, slouží fakticky jako „prázdné schránky“ spojené nejvýše s „bílým koněm“, porušují povinnosti stanovené pro působení právnické osoby normami civilního práva. Dále se pak otázka účelnosti trestního stíhání klade v poněkud jiném případě, a to tehdy, kdy jde o ekonomicky slabší právnickou osobu, která je personálně spojena jen s jednou osobou fyzickou, proti které je vedeno trestní stíhání, přičemž právě postih této jedné osoby bude fakticky znamenat i postih „její“ právnické osoby, anebo ještě v jiném případě, kdy obviněnou právnickou osobou je státní podnik nebo akciová společnost se stoprocentní státní účastí (vykonávající například činnost ve veřejném zájmu), u kterých vzniká otázka, jakou sankci jim lze vůbec uložit.¹⁴ V takových případech aplikační praxe klade otázku účelnosti trestního stíhání, které je i v řízení proti právnickým osobám ovládáno zásadou legality (§ 2 odst. 4 topo). Dalšími případy, ve kterých je trestní stíhání právnické osoby velmi problematické, je trestní stíhání právnických osob v insolvenční, které nemají dostatek majetku pro úplné uspokojení pohledávek svých oprávněných věřitelů, a také trestní stíhání právního nástupce právnické osoby, na kterého „objektivně“ přechází trestní odpovědnost podle §10 odst. 1 topo.

¹² JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část.* 5. vydání. Praha: Leges, 2016, s. 20.

¹³ ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob. Komentář.* Praha: C. H. Beck, 2012, s. 186.

¹⁴ Op. cit. v poznámce 7, s. 6.

Část aplikační praxe spatřuje východisko v zavedení zásady oportunity pro řízení proti právníkům osobám, zatímco v řízení proti fyzickým osobám by zůstal zachován princip legality trestního stíhání (ovšem s četnými výjimkami rozličného druhu jako je tomu podle platné právní úpravy).

Domnívám se, že navrhované řešení záležející v zavedení principu oportunity pro trestní stíhání právníků osob a ponechání zásady legality pro trestní stíhání osob fyzických není dostatečně uváženo ve všech souvislostech.

První námitkou je, že taková právní úprava by kolidovala s principem rovnosti před zákonem, neboť fyzické a právnícké osoby by byly v nerovnoprávném postavení. Navíc ustanovení § 32 topo umožňuje vést ve vhodných případech společné řízení proti fyzické osobě i právnícké osobě. Zatímco ve společném řízení by se vedlo proti fyzické osobě řízení na podkladě zásady legality a oficiality, v řízení proti právnícké osobě by se vedlo řízení ovládané zásadou oportunity? Řešením samozřejmě není ani vytvoření nějakého zvláštního procesního předpisu pro vedení trestního řízení proti právnícké osobě.

Podle mého názoru by vhodné řešení mohlo spočívat buď v novelizaci ustanovení § 6 topo, které určuje rozsah osobní působnosti zákona o trestní odpovědnosti právníků osob, tedy stanoví okruh právníků osob, na které se vztahuje zákon o trestní odpovědnosti právníků osob (tedy vynětí určitých právníků osob z trestní odpovědnosti), anebo v upřesnění ustanovení § 39 odst. 2 tr. zák. obsahující kritéria tzv. povahy a závažnosti trestného činu aplikovaná též u jeho společenské škodlivosti a určující rozsah uplatnění zásady subsidiarity trestní represe. Řešením by také bylo, kdyby bylo možné rychle a efektivně zrušit právníckou osobu podle mimotrestních předpisů – tento postup by byl funkční zejména v případě právníků osob – prázdných schránek. Takový postup by ovšem vyžadoval harmonizaci trestních a mimotrestních předpisů. Nahrazení principu (zásady) legality principem oportunity v trestním řízení nepovažují z řady důvodů za vhodné.

Trestní odpovědnost právníků osob doplňuje trestní odpovědnost fyzických osob nejvýše z hlediska počtu skutků (prověřovaných, stíhaných, žalovaných, odsouzených) a počtu odsouzených právníků osob. V tomto smyslu je dominantní trestní odpovědnost osob fyzických a v budoucnu tento stav zůstane, i když počet stíhaných a odsouzených právníků osob poroste.

Tento závěr plyne v prvé řadě nejen z počtu odsouzených právníků osob, který je ve srovnání z počtem odsouzených fyzických osob nesrovnatelně nižší, ale i z formálního znaku, tj. úpravy trestní odpovědnosti právníků osob ve zvláštním zákoně. Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právníků osob a řízení proti nim, který není ovšem zcela samostatným zákonem, zdaleka neobsahuje všechny instituty trestního práva hmotného či procesního, ale navazuje na předpisy trestního práva v oblasti práva hmotného a procesního, resp. doplňuje je (zejména na trestní zákoník a trestní řád). Jde svou povahou o zákon, který bývá označován jako „vedlejší trestní zákon“. Tato povaha jej spojuje s jiným vedlejším trestním zákonem, a to zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění. Oba zákony jsou v poměru speciality k obecné právní úpravě, tj. k trestnímu zákoníku a trestnímu řádu, jak to vyplývá z ustanovení § 1 odst. 2 topo a § 1 odst. 3 zák. mládeže. Oba dva zákony také obsahují jak normy hmotněprávní, tak procesní.

Závěr o tom, že trestní odpovědnost právnických osob doplňuje trestní odpovědnost osob fyzických, může plynout z omezeného výčtu adresátů zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, tj. omezeného okruhu právnických osob podléhajících trestní odpovědnosti, trestní odpovědnosti nepodléhají všechny právnické osoby – srov. § 6 topo, dále z omezeného rozsahu kriminalizace jednání právnických osob – právnické osoby neodpovídají za všechny trestné činy, ale pouze za určitý taxativní výčet trestných činů (srov. § 7 topo), a také z okolnosti, že určité principy trestní odpovědnosti fyzických osob jsou u právnických osob redukovány.

Můžeme v této spojitosti poukázat například na určité omezení zásady teritoriality u právnických osob (§ 2 odst. 2 topo) ve srovnání s osobami fyzickými nebo na absenci tzv. pasivního principu personality v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob.

Základním principem, který ovládá místní působnost zákona o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, je princip teritoriality. Ten je vyjádřen v ustanovení § 2 odst. 1 až 3 topo. Podle § 2 odst. 1 topo se podle zákona o trestní odpovědnosti právnických osob posuzuje trestnost činu spáchaného na území České republiky právnickou osobou, která má sídlo v České republice nebo má na území České republiky umístěn podnik nebo organizační složku, anebo zde alespoň vykonává svoji činnost nebo zde má svůj majetek.

Podle zákona České republiky se tedy posuzuje trestnost činu, který byl spáchán na jejím území. Použití zákona o trestní odpovědnosti právnických osob je podmíněno spáchaním trestného činu na území republiky. Působnost zákona o trestní odpovědnosti právnických osob se vztahuje na celé území státu v zásadě bez ohledu na osobu pachatele. Pachatelem může být jak tuzemská (česká) právnická osoba, tak právnická osoba zahraniční, pokud má na území České republiky sídlo nebo zde má umístěn podnik nebo organizační složku, anebo zde alespoň vykonává svoji činnost nebo zde má svůj majetek. Z uvedeného vyplývá, že zákon rozlišuje trestně odpovědné právnické osoby, které mají sídlo na území České republiky, a ty právnické osoby (zahraniční), které zde mají podnik nebo organizační složku, vykonávají zde činnost nebo zde mají svůj majetek.

A contrario právnická osoba, která nemá na území České republiky sídlo, nemá zde umístěn podnik nebo organizační složku ani zde nevykonává svoji činnost a nemá zde ani svůj majetek, nemůže být pachatelem trestného činu.

Tím se liší zásada teritoriality u osob právnických od zásady teritoriality u pachatelů osob fyzických (§ 4 tr. zák.). U pachatelů fyzických osob trestní zákoník (§ 4 tr. zák.) nepožaduje, aby pachatel měl na území České republiky trvalý pobyt nebo zde vykonával nějakou činnost. Postačí, pokud byl trestný čin spáchán na území republiky. Odlišné znění zásady teritoriality u osob fyzických a právnických bylo přijato pravděpodobně proto, aby právnickou osobu bylo možné skutečně (reálně) trestně stíhat a odsoudit.

Pasivní princip personality, který zná trestní zákoník a platí pro osoby fyzické (§ 7 odst. 2 tr. zák.) a který fyzickým osobám poskytuje ochranu před útoky namířenými proti nim, pokud byly spáchány v cizině, neplatí pro osoby právnické. Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob neposkytuje obdobnou ochranu právnickým osobám se sídlem na území České republiky.

Jen v tomto smyslu, jen se shora uvedených příkladů o právní úpravě trestní odpovědnosti právnických osob a z uvedených statistických údajů o poměru trestní odpověd-

nosti fyzických a právnických osob na celkovém koláči tvořícím známou kriminalitu tedy dovozují, že trestní odpovědnost právnických osob je jen doplňkem trestní odpovědnosti osob fyzických.¹⁵

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH OSOB – PRAVÁ TRESTNÍ ODPOVĚDNOST

V rámci kontinentálního právního okruhu můžeme rozlišovat tři možné koncepce deliktů odpovědnosti právnických osob, pokud jde o prostředky veřejného práva:

1. *Pravá trestní odpovědnost právnických osob.* Úprava trestní odpovědnosti je obsažena buď v trestním zákoně (Francie, Nizozemí, Dánsko, Finsko, Norsko, Estonsko, Litva a jiné státy), anebo ve zvláštních zákonech o trestní odpovědnosti právnických osob (Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovinsko, Rakousko a jiné státy). Právnickým osobám jsou ukládány trestní sankce v trestním řízení. Konkrétní úprava se pochopitelně liší, pokud jde o vymezení okruhu právnických osob podléhajících trestněprávní sankci, rozsah kriminalizace jejich jednání, možnosti sankcionování, i pokud jde o zvláštnosti řízení proti nim.
2. *Nepravá trestní odpovědnost právnických osob.* Tato právní úprava umožňuje právnickým osobám uložit trestněprávní sankce, přesněji řečeno quasitrestní sankce, i když trestní odpovědnost právnických osob výslovně v trestním zákoně nebo v jiném zákoně upravena není. Tyto sankce se také nenazývají tresty. Jako příklad můžeme uvést platnou právní úpravu slovenskou, ovšem jen do 30. 6. 2016, protože od 1. 7. 2016 nabyl účinnosti nový slovenský zákon o trestní odpovědnosti právnických osob.¹⁶
3. *Jiný způsob regulace protiprávní činnosti právnických osob,* který splňuje kritéria, aby právnickým osobám byly ukládány „účinné, přiměřené a odstrašující sankce“ ve smyslu mezinárodních, resp. evropskoprávních závazků a doporučení. Takovým způsobem může být administrativněprávní trestání právnických osob. Příkladem může být právní úprava německá.

Z uvedeného vyplývá, že trestní odpovědnost v české právní úpravě je trestní odpovědností pravou.

Koncept tzv. pravé trestní odpovědnosti byl zvolen podle mého názoru správně. Právnickou osobu lze uznat vinnou i v případě, že se nepodaří prokázat, která konkrétní fyzická osoba spáchala trestný čin, i když je zcela zjevné, že k spáchání trestného činu došlo jménem právnické osoby, v jejím zájmu nebo v rámci její činnosti. Model tzv. *nepravé trestní odpovědnosti* zachovávající individuální trestní odpovědnost fy-

¹⁵ JELÍNEK, J.: Nad českým zákonem o trestní odpovědnosti právnických osob. In JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013, s. 92–93.

¹⁶ Slovenský Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob založený na koncepci pravé trestní odpovědnosti právnických osob byl přijat Národní radou Slovenské republiky dne 13. 11. 2015, prezidentem byl zákon podepsán 8. 12. 2015 a jeho účinnost byla stanovena ke dni 1. 7. 2016. Zákon byl přijat velkou většinou poslanců Národní rady (pro hlasovalo 119 poslanců, proti nebyl nikdo, čtyři poslanci se zdrželi a jeden nehlasoval).

zické osoby a umožňující postihnout právnickou osobu ve formě ochranného opatření nebo jiné podobné sankce totiž činí případnou odpovědnost právnické osoby závislou na trestní odpovědnosti konkrétní fyzické osoby, kterou se, jak bylo řečeno, z těch či oněch důvodů nepodaří vždy prokázat. Navíc tento systém zvláštních sankcí nastupuje v podstatě až poté, co o trestném činu konkrétní fyzické osoby bylo rozhodnuto, a v této době již právnická osoba nemusí mít žádný majetek, který by bylo možné postihnout onou zvláštní sankcí, takže takový postih se často mine účinkem.

K tomu je nutné připočíst skutečnost, že právnická osoba, která je v konceptu nepravé trestní odpovědnosti postížena majetkovou sankcí, má v trestním řízení postavení zúčastněné osoby, jejíž postavení a procesní práva jsou nepochybně slabší než postavení obviněné právnické osoby.¹⁷

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH OSOB – ODVOZENÁ TRESTNÍ ODPOVĚDNOST

Trestní odpovědnost podle současné platné české právní úpravy odpovědnosti právnických osob je odpovědností *odvozenou*.

Právnická osoba není útvar s vlastní vůlí, naopak považuje se za fiktivní útvar, jemuž se cizí vůle přiřítá. To plyne z ustanovení § 151 odst. 1 obč. zák., podle něhož zákon stanoví, popřípadě zakladatelské právní jednání určí, jakým způsobem a v jakém rozsahu členové orgánů právnické osoby za ni rozhodují a nahrazují její vůli. Z toho lze mimo jiné dovodit, že právnická osoba neexistuje nezávisle na právním řádu, ale je s právním řádem imanentně spojena. Právnickou osobu si proto nemůžeme prohlížet stejně jako objekty hmotného světa (například člověka) z různých perspektiv a domýšlet si její různé aspekty a vlastnosti. To bychom jen produkovali další, v lidském životě naprosto nesrozumitelné výroky a sami sebe bychom povyšovali na zákonodárce či lépe tvůrce nové fiktivní reality, píše v literatuře Václav Janeček.¹⁸ Autor dále uvádí, že právnickou osobu poznáváme jediné prostřednictvím zákona nebo zakladatelského právního jednání. Například ze samotného pojmu „osoba“ není možné analogií dovodit, že právnická osoba může mít vlastní zavinění, vlastní důstojnost, city, rozum atd. Tak by tomu bylo, leda by to právo fiktivně stanovilo. Právnická osoba je tedy jenom fiktivním bodem přičitatelnosti, a to přičitatelnosti podle striktních pravidel. Její vůle intelekt a další vlastnosti jsou také pouze fiktivní – jsou to statická, právem stanovená fakta, která nelze dynamicky a kreativně dotvářet, aniž bychom se tím dostali do myšlenkové spirály plné iluzí a nesmyslů, uzavírá autor.¹⁹

Co z uvedených východisek vyplývá? Právnické osoby jsou umělé organizační útvary, které mohou jednat pouze prostřednictvím fyzických osob. Nikoliv však každá fyzická osoba má v rámci struktury právnické osoby způsobilost jednat za právnickou osobu. Za právnickou osobu jednájí pouze ty fyzické osoby, které jsou k tomu oprávněné jednat

¹⁷ Srov. POLÁK, P.: Procesní práva obviněné právnické osoby. In JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013, s. 256–263.

¹⁸ JANEČEK, V.: Nerovná subjektivní odpovědnost. *Jurisprudence* č. 5/2016, s. 17.

¹⁹ JANEČEK, V.: Op. cit. s. 18.

jako zástupci. Za právnickou osobu tedy jednají jejím jménem a na její účet zástupci.²⁰ Právnická osoba tedy sama nejedná a lze ji pouze přičítat jednání fyzických osob. Tento přístup má za následek, že předurčuje trestní odpovědnost právnických osob jakožto odpovědnost odvozenou od trestní odpovědnosti osob fyzických. Aktivita právnických osob je zprostředkována jednáním té které fyzické osoby. Také odpovědnost právnické osoby je odvozena od odpovědnosti osoby fyzické (nedopustila-li se konkrétní fyzická osoba trestného činu, nenastane trestní odpovědnost ani u osoby právnické).

Tedy fyzické osoby rozhodují za právnickou osobu a nahrazují její vůli. Jednání orgánů právnické osoby jako zástupců jménem právnické osoby je jednáním za právnickou osobu, které je přímo přičitatelné právnické osobě. Jedná se o jednání právnické osoby, ze zastoupení vznikají práva a povinnosti přímo právnické osobě. Není-li zřejmé, zda fyzická osoba jedná jako zástupce právnické osoby, platí, že jedná vlastním jménem (§ 436 odst. 1 obč. zák. z roku 2012).²¹

Jinak řečeno právnické osobě se nepřiznává schopnost samostatně jednat, právnická osoba nemá vlastní vůli, aby mohla sama zaviněně jednat. Předpokladem trestní odpovědnosti je skutečnost, že fyzická osoba ve vymezeném postavení nebo s vymezeným vztahem vůči právnické osobě spáchala trestný čin (úmyslně nebo nedbalostně), přičemž jednotlivé požadované znaky trestného činu jsou přenášeny z fyzické osoby na osobu právnickou, a to včetně formy zavinění. Hlavním nedostatkem tohoto modelu je, že k trestní odpovědnosti právnické osoby nepostačí skutečnost, že je známa objektivní stránka spáchaného trestného činu a způsobený následek, ale je třeba znát i stránku subjektivní, k jejímuž prokázání je obvykle zapotřebí vědět, která fyzická osoba trestný čin spáchala, i když sama nemusí být odsouzena.²²

Odtud námitka z praxe, podle které nezjištění konkrétní fyzické osoby sice nevylučuje trestní odpovědnost právnické osoby (§ 8 odst. 3 topo), ovšem vzniká otázka, podle jakých kritérií se v těchto případech bude dovozovat příslušná forma zavinění právnické osoby. Tato okolnost může mít zásadní význam pro obhajobu právnické osoby.²³

Opakem odvozené trestní odpovědnosti jsou různé modely tzv. *přímé trestní odpovědnosti* (teorie korporátních subjektů, identifikační teorie) vzniklé na půdě systému common law, které hledají důvod vzniku odpovědnosti v právnické osobě samotné, tedy v okolnostech odlišných od jednání konkrétní fyzické osoby.

Tyto teorie uplatňované jak jsem uvedl zejména v systému common law se opírají o pojem personifikace právnické osoby. Identifikují myšlenkově vzorce určitých jednotlivců v rámci korporace, v tzv. korporátní orgány, jejichž jednání v rozsahu jejich zmocnění a jménem právnické osoby považují za jednání samotné právnické osoby.²⁴ Jinak řečeno jednání osob v manažerských funkcích jsou jednáními právnické osoby bez toho,

²⁰ Občanský zákoník z roku 2012 říká (§ 151 odst. 1), že zákon či zakladatelská smlouva stanoví, jakým způsobem a v jakém rozsahu členové orgánů právnické osoby za ni rozhodují a nahrazují její vůli.

²¹ Srov. TICHÝ, L.: *Obecná část občanského práva*. Praha: C. H. Beck, 2014, s. 342.

²² FOREJT, P. – HABARTA, P. – TREŠLOVÁ, L.: *Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim s komentářem*. Praha: Linde, 2012, s. 67.

²³ PERGL, R. – VIDRNA, J.: Přičítání. *Trestní právo* č. 6/2011, s. 18.

²⁴ Např. TOBIÁŠOVÁ, L.: Modely trestnej zodpovednosti právnických osob v systéme common law. In TURAJOVÁ, I. – TOBIÁŠOVÁ, L. a kol.: *Trestná zodpovednosť právnických osob*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 62–64.

že by bylo potřebné tuto skutečnost jakýmkoliv způsobem prokazovat.²⁵ Hlavním problémem doktríny přímé odpovědnosti jsou kritéria určení, koho je možné považovat za korporátní orgán při rozmanitosti korporací a jejich velké svobodě v USA pokud jde o způsob jejich činnosti, a proto není možné vždy přesně určit taková pravidla.²⁶

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST FYZICKÝCH A PRÁVNICKÝCH OSOB – SOUBĚŽNÁ A NEZÁVISLÁ

Odpovědnost právnické osoby lze ve vztahu k odpovědnosti fyzické osoby charakterizovat jako subsidiární, speciální nebo souběžnou (paralelní).

V úpravách některých států je trestní odpovědnost právnických osob podmíněná nemožností vyvodit individuální trestní odpovědnost, tedy identifikovat konkrétního pachatele trestného činu. Částečně je tomu tak ve švýcarské právní úpravě, která (až na některé výjimky) podmiňuje uplatnění trestní odpovědnosti právnické osoby nemožností identifikovat pachatele trestného činu – fyzickou osobu zapříčiněnou vadnou organizací právnické osoby (srov. § 102 odst. 1 švýcarského trestního zákoníku).²⁷

V jiných úpravách, například v úpravě dánské, je odpovědnost právnických osob konstruována jako speciální vůči odpovědnosti fyzických osob, kdy za trestný čin odpovídá primárně právnická osoba a souběžná odpovědnost právnické a fyzické osoby přichází v úvahu pouze v případech, kdy se fyzická osoba dopustila trestného činu z hrubé nedbalosti nebo ve formě úmyslu.

Český zákon konstruuje trestní odpovědnost právnických osob jako odpovědnost souběžnou, kdy možnost souběžného uplatnění trestní odpovědnosti fyzické a právnické osoby je dovozována z ustanovení § 8 odst. 3 a § 9 odst. 3 topo.

Trestní odpovědnost právnické osoby není dotčena trestní odpovědnost fyzických osob a trestní odpovědnosti fyzických osob není dotčena trestní odpovědnost právnických osob (§ 9 odst. 3 topo). Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob uvádí v ustanovení § 8 odst. 3 topo, že trestní odpovědnosti právnické osoby nebrání, nepodaří-li zjistit, která konkrétní fyzická osoba jednala způsobem uvedeným v § 8 odst. 1, 2 topo.

Takové případy nemusí být výjimečné, protože zejména právnické osoby zřízené se záměrem dopouštět se kriminálních činů budou mít nepochybně zájem na utajení totožnosti fyzické osoby, která jejich jménem nebo v jejich zastoupení jednala.

Zákon tedy připouští souběžnou trestní odpovědnost právnické osoby a osoby fyzické. Zvolené řešení považuji za správné. Nevidím žádný rozumný důvod, pro který by nemohla být zavedena souběžná trestní odpovědnost právnické osoby a osoby fyzické za týž skutek. Takové řešení samozřejmě nevylučuje samotnou trestněprávní odpovědnost právnické osoby v případě, že se nepodaří prokázat individuální trestněprávní odpovědnost fyzické osoby.

²⁵ ŠIMOVČEK, I. – SZABOVÁ, E.: Trestná zodpovednosť právnických osob – komparácia vybraných aspektov právnych úprav v niektorých členských štátoch EÚ, USA a Švajcarsku a možnosti ich vývoja na póde Európskej únie. *Státní zastupitelství* č. 5/2014, s. 53 a násl.

²⁶ TOBIÁŠOVÁ, L.: Op. cit. s. 63.

²⁷ POŠÍKOVÁ, L.: Trestní odpovědnost právnických osob ve švýcarské právní úpravě. In JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní odpovědnost právnických osob – bilance a perspektivy*. Praha: Leges, 2013, s. 347–361.

Ke stejnému závěru ostatně vedou i poznatky o právních úpravách v zemích, které mají zakotvenu v právním řádu trestní odpovědnost právnických osob a které také zpravidla nevyklučují souběžnou odpovědnost osoby právnické i osoby fyzické (například právní úprava francouzská, rakouská, nizozemská, slovinská a jiné).

Podle maďarské právní úpravy řízení proti právnické osobě má akcesorickou povahu, může být zahájeno pouze v případě řízení proti fyzické osobě, tedy nemůže probíhat samostatně pouze proti právnické osobě.²⁸

Souběžná trestní odpovědnost fyzických a právnických osob ovšem neznamená, že trestní odpovědnost právnické osoby by byla vyloučena jen z toho důvodu, že fyzická osoba pro daný trestný čin, který zakládá odpovědnost právnické osoby, trestně odpovědná není. Tím se zdůrazňuje určité osamostatnění trestní odpovědnosti právnických osob vyplývající z odlišnosti předpisů trestního zákoníku a tohoto zákona, zejména co do odlišnosti podmínek zakládajících trestní odpovědnost. Přesněji řečeno, jedná se tedy o souběžnou, ale nezávislou trestní odpovědnost fyzických a právnických osob v těch případech, kdy pachatelem trestného činu může být i právnická osoba.

TRESTNÍ ODPOVĚDNOST PRÁVNICKÝCH OSOB – ODPOVĚDNOST SUBJEKTIVNÍ

Poslední otázkou, kterou se hodlám zabývat, je otázka, zda trestní odpovědnost právnické osoby je odpovědností *objektivní* nebo *subjektivní*. Podnětem jsou mimo jiné hlasy naznačující, že zejména v případě ustanovení § 8 odst. 2 písm. a) topo jde o odpovědnost objektivní, která je ovšem přísnější než odpovědnost subjektivní, odpovědnost za zavinění.²⁹

Podle mého názoru je třeba vyjít z následujících koncepčních východisek:

Jednou ze základních zásad českého trestního práva, tedy jednou z vůdčích právní idejí, na které je založena úprava podmínek trestní odpovědnosti a následků spojených s jejich porušením, pokud jde o trestní odpovědnost fyzických osob, je zásada odpovědnosti za zavinění. Trestní odpovědnost fyzických osob je odpovědností subjektivní.³⁰ Jak jsem uvedl výše, trestní odpovědnost právnických osob je druhou větví trestní odpovědnosti, a proto i z hlediska rovnosti subjektů před zákonem by trestní odpovědnost právnických osob měla být odpovědností subjektivní, nikoliv objektivní. Ostatně nedávalo by ani smysl, aby trestní odpovědnost právnických osob byla přísnější (tj. objektivní), než trestní odpovědnost osob fyzických (tj. odpovědnost subjektivní).

²⁸ KOHALMI, L.: The Punishability of Legal Person in Hungarian Criminal Law. In TOMÁŠEK, M. (ed.): *European Law and National Criminal Legislation*. Prague: Faculty of Law Edition Centre, 2007, s. 253.

²⁹ Např. BOHUSLAV, L.: *Trestní odpovědnost právnických osob*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, s. 127–128. GRÍVNA, T.: Dva a půl roku účinnosti zákona o trestní odpovědnosti právnických osob – dostupné na <http://www.ceska-justice.cz/2014/07/tomas-grivna-dva-a-pul-roku-ucinnosti-zakona-o-trestni-odpovednosti-pravnickych-osob/> [zobrazeno 23. 1. 2016] nebo GRÍVNA, T.: U trestní odpovědnosti právnických osob mi vadí nejasná přičitatelnost skutku – dostupné na <http://ceska-justice.cz/2015/06/tomas-grivna-u-trestni-odpovednosti-pravnickych-osob-mi-vadi-mi-nejasna-pricitatelnost-skutku/> [zobrazeno 23. 1. 2016].

³⁰ JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 4. vydání. Praha: Leges, s. 42.

Pokud by tomu ovšem mělo tak být, musel by zákon (trestní zákoník nebo zákon o trestní odpovědnosti právnických osob) toto stanovit výslovně, k čemuž však nedošlo.

Dále je třeba vzít v úvahu, že pramenem právní úpravy pokud jde o trestní odpovědnost právnických osob je zák. č. 418/2011 Sb. o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, který má povahu vedlejšího trestního zákona, zdaleka neobsahuje všechny pojmy a instituty trestního práva hmotného, a proto musí respektovat instituty obsažené v trestním zákoníku, tedy mimo jiné musí respektovat i základní zásadu trestní odpovědnosti, tj. odpovědnost za zavinění, zejména když trestní zákoník ani zákon o trestní odpovědnosti právnických osob nestanoví pro právnické osoby nic jiného, pokud jde o povahu jejich trestní odpovědnosti.

Ze všech shora uvedených důvodů proto dovozují, že trestní odpovědnost právnických osob je *odpovědností subjektivní*, nicméně povaha jejího „zavinění“ je poněkud odlišná od zavinění osoby fyzické.

Platí, že trestní právo je specifický uzavřený, autonomní systém, nezávislý na jiných právních odvětvích, ze kterých je možné převzít určité pojmy, a dát jim v trestním právu jiný obsah, anebo naopak nedávat jim ten smysl a obsah, jako je tomu v právním odvětví, odkud byl určitý termín převzat. Z této teze by proto pro odpověď na naši otázku vyplývalo, že by bylo možné v trestním právu vytvořit vlastní pojmosloví a dát mu vlastní obsah, například pojmu „přičitatelnost“ nebo vyložit pojem „jednání právnické osoby“ jinak než v právu soukromém.

Jak jsem již uvedl výše, právnické osoby jsou způsobilé jednat, ale nikoliv samostatně, ale vždy prostřednictvím fyzických osob. Proto i otázku zavinění ve vztahu ke konkrétní skutkové podstatě je třeba odvozovat od zavinění konkrétních fyzických osob, které za právnickou osobu jednaly. Jednání specifických fyzických osob se přímo přičítá právnické osobě, a to včetně zavinění této fyzické osoby.

Pokud jde o zvláštnost subjektivní stránky jednání právnické osoby, Šámal s Eliášem v této souvislosti hovoří o chybném zvládnutí zvýšeného rizika vyplývajícího z provozování podniku („vina vedení podniku“), přičemž otázku zavinění z hlediska konkrétní skutkové podstaty trestného činu je třeba odvozovat od fyzických osob, které za právnickou osobu jednaly.³¹ K tomu snad jen letmou poznámkou, že odpovědnost za riziko (riziko vyplývající z provozování podniku) je ovšem stejně jako odpovědnost za náhodu obsahem odpovědnosti objektivní. A těžko také považovat činnost všech právnických osob za činnost rizikovou.

Při odpovědi na otázku, zda odpovědnost právnické osoby je subjektivní či objektivní vyjděme z příkladu, který uvádí Gřivna: Valná hromada zvolí představenstvo, v čele představenstva je déle než deset měsíců fyzická osoba, se kterou nebyl nikdy žádný problém. Tato fyzická osoba se jednoho dne dopustí trestného činu, například přijme pro sebe úplatek v rámci činnosti právnické osoby, za který bude odpovědná i právnická osoba. Jelikož jde o osobu uvedenou v § 87 odst. 1 písm. a) topo, nemá prakticky právnická osoba možnost „vyvinít se“. Za co tedy právnická osoba odpovídá? Za to, že před deseti lety při výběru představenstva nepředvíдалa, že se tato fyzická osoba dopustí trestného činu? Nejsem úplně přesvědčen, uvádí Gřivna, že restriktivní výklad

³¹ ŠÁMAL, P. – ELIÁŠ, K.: Několik poznámek k článku „trestní odpovědnost právnických osob z pohledu nového občanského zákoníku“. *Trestněprávní revue* č. 3/2015, s. 62.

návěti § 8 odst. 1 topo, jak zdůrazňuje i beckovský komentář k zákonu, by se v praxi jednoduše prosadil.³²

Podle mého názoru právnická osoba v uvedeném příkladu skutečně nebude odpovídat za to, že před deseti lety chybně vyhodnotila chování fyzické osoby za deset let, že chybně odhadla fyzickou osobu, která je statutárním orgánem, členem statutárního orgánu nebo osobou ve vedoucím postavení v rámci právnické osoby [§ 8 odst. 1 písm. a) topo] před deseti lety. Ale může odpovídat například za to, že aktuálně neměla vypracován tzv. compliance systém, zjednodušeně řečeno dokument nebo soubor dokumentů, který by mohl pomoci zbavit právnickou osobu trestní odpovědnosti, anebo sice takový dokument měla, ale nedodržovala jej, například ignorovala tzv. korupční indikátory u konkrétní fyzické osoby (nákladný život nad rámec legálních příjmů, závislost na návykových látkách, gamblerství, obcházení či přehlížení předepsaných postupů či předpisů, jednání vycházející bezdůvodně vstříc protistraně etc.). Nebo může právnická osoba odpovídat za to, že neměla vytvořeny zásady proti korupčnímu jednání, že u právnické osoby chyběly standardní kontrolní mechanismy, že neprováděla kontrolu v místech, kde existuje riziko korupčního chování, že byly ignorovány kontrolní závěry, nebyla dodržována stanovená pravidla, nebyl proškolen příslušný personál právnické osoby etc. Jinak řečeno právnická osoba by mohla být odpovědná jen, pokud by bylo prokázáno, že zanedbala určitou povinnou péči. Zavinění právnické osoby bychom tedy konstruovali jako zaviněné porušení povinné odborné péče, které by mohlo být jak úmyslné, tak nedbalostní u osoby jednající za právnickou osobu. A v tom by mohla spočívat ona zvláštnost subjektivní stránky jednání u konkrétní právnické osoby: zanedbání náležité odborné péče. Pro zanedbání náležité péče by potom bylo vhodné použít termínu „vina právnické osoby“ a odlišit subjektivní stránku jednání právnické osoby od subjektivní stránky jednání osoby fyzické, která je spojena s termíny „úmysl“ a „nedbalost“.

MOŽNOST PRÁVNICKÉ OSOBY „VYVINIT“ SE Z TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI

Ve znění před novelou zákona o trestní odpovědnosti právnických osob provedenou zákonem č. 183/2016 Sb., tedy do 30. 11. 2016, bylo možné, aby se právnická osoba vyvinila z trestní odpovědnosti, pokud čin spáchal zaměstnanec právnické osoby při plnění pracovních úkolů či osoba v obdobném postavení (například pracovník pracující pro právnickou osobu na základě dohody o provedení práce, agenturní zaměstnanec, člen družstva) a jednalo se o výlučný exces zaměstnance, pokud právnická osoba dodržela vše, co bylo možné od ní spravedlivě požadovat podle § 8 odst. 2 písm. b) topo.

Od 1. 12. 2016 je účinná již citovaná novela zákona o trestní odpovědnosti právnických osob, která, mimo jiných změn, umožnila právnické osobě se vyvinout v širším počtu případů. Konkrétně zákonodárce do ustanovení § 8 topo, které určuje jaké jednání

³² GRÍVNA, T.: U trestní odpovědnosti právnických osob mi vadí nejasná přičitatelnost skutku – dostupné na <http://ceska-justice.cz/2015/06/tomas-grivna-u-trestni-odpovednosti-pravnickych-osob-mi-vadi-mi-nejasna-pricitatelnost-skutku/> [zobrazeno 23. 1. 2017].

fyzických osob se přičítá právnické osobě, doplnil odstavec 5, který zní: „(5) *Právnická osoba se trestní odpovědnosti podle odstavců 1 až 4 zproští, pokud vynaložila veškeré úsilí, které na ní bylo možné spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu osobami uvedenými v odstavci 1 zabránila.*“

Proti přijatému znění § 8 odst. 5 topo můžeme uplatnit tři námitky: Předně citované ustanovení používá nesprávnou právnickou terminologii, dále zavádí do zákona neurčité kritérium „veškerého úsilí“, které na právnické osobě bylo možné spravedlivě požadovat, a nakonec i nevhodně personalizuje dotčenou právnickou osobu.

Terminologie užitá zákonodárcem je nepřesná proto, že novelizované ustanovení § 8 odst. 5 topo nepoužívá termín „vyvinut se“, ale nepřesně hovoří o možnosti právnické osoby „zprostit se“ trestní odpovědnosti za určitých podmínek, jako by trestní odpovědnost právnických osob byla odpovědností objektivní, nikoliv subjektivní. Na místě bylo použít sousloví „vyvinut se“. Nesprávně použitá terminologie tedy paradoxně může vést k výkladu, že trestní odpovědnost právnických osob je odpovědností objektivní, místo toho, že jde o odpovědnost subjektivní, a může logicky vést k dalšímu nesprávnému závěru, že záměrem zákonodárce bylo odpovědnost právnických osob zpřísnit, nikoliv zmírnit, jak tvůrci novely několikrát proklamovali.

Jakkoli se o otázce, zda trestní odpovědnost právnických osob je odpovědností subjektivní či nikoliv objeví čas od času pochybnosti, za správný, a podle mého názoru i většinový v české nauce, považují názor, že trestní odpovědnost právnických osob je zvláštní druh subjektivní odpovědnosti právnické osoby, který je ovšem odlišný od klasického pojetí zavinění osoby fyzické a blíží se spíše pojmu „vina“ právnické osoby. Subjektivní stránku právnické osoby zprostředkovává koncepce přičitatelnosti trestného činu právnické osobě. V podrobnostech odkazují na svoji studii, ve které jsem se otázkou trestní odpovědnosti právnických osob speciálně zabýval.³³

Formulace, že právnická osoba „se zproštuje“ trestní odpovědnosti je věcně i legislativně nevhodná. Pokud by chtěli zákonodárci použít formulaci jinou, nabízela se například formulace, že „*právnické osobě nelze jednání určitých osob přičítat*“, což by ostatně odpovídalo i v zákoně použité terminologii. Osobně bych dal přednost ještě neutrálnější formulaci, kterou uvádím níže.

Druhá námitka začíná otázkou, kterou nová formulace v zákoně o trestní odpovědnosti právnických osob nastolila a která zní: Kde začíná a kde končí „veškeré úsilí“ právnické osoby a co konkrétně lze na právnické osobě „spravedlivě požadovat“. V literatuře upozorňuje Gvozdek, že vzhledem k tomu, že jde o slovní spojení trestnímu právu dosud neznámé, měl zákonodárce tím spíše uvedené spojení vyložit.³⁴ I jen demonstrativní uvedení toho, co lze na právnické osobě vyžadovat, aby se mohla vyvinut z trestní odpovědnosti, by zvýšilo právní jistotu adresátů normy.³⁵

³³ K otázce subjektivní odpovědnosti právnických osob srov. JELÍNEK, J.: Nad koncepcí trestní odpovědnosti právnických osob v českém trestním právu. *Kriminalistika* č. 1/2016, s. 13–16.

³⁴ GVOZDEK, F.: Zamyšlení nad novelou zákona o trestní odpovědnosti právnických osob. *Bulletin advokacie* č. 11/2016, s. 42 a násl.

³⁵ Jak jsem již uvedl, změna v ustanovení § 8 odst. 5 topo je výsledkem poslanecké legislativní iniciativy, k této podstatné změně neexistuje důvodová zpráva, vložený text neprošel standardním projednáním například v mezirezortním připomínkovém řízení či před Legislativní radou vlády, nebyl podroben ani odborné oponentuře ze strany nauky. Těžko tedy můžeme soudit, co bylo pro poslance inspirací pro použití

Jen v obecné rovině lze uvést, že „veškeré“ úsilí bude vynakládat ta právnická osoba, která bude dodržovat nejen zákony, ale i ostatní právní předpisy a také vydané a kontrolované vnitřní předpisy té které právnické osoby (etický kodex, pracovní řád, organizační řád, interní předpisy pro řízení právnické osoby, pravidla pro archivaci dokumentů i pro jejich skartaci, protikorupční program, pravidla pro kontrolu jednotlivých činností, instituce compliance specialisty, podnikového ombudsmana apod.). Samozřejmě nestačí shora uvedenými dokumenty či institucemi či systémem jen disponovat, ale také jejich provádění důsledně kontrolovat včetně pravidelného školení či přezkušování odpovědných osob, včetně zjištění, zda například compliance specialista není jen formální institucí, ale že má funkční kompetence apod. Jinak řečeno nestačí jen formálně zjistit, zda právnická osoba disponuje potřebnými dokumenty nebo institucemi, ale také zda přijatá opatření byla v konkrétní právnické osobě naplňována, vyžadována, kontrolována, vynucována a aktualizována podle konkrétních věcných a časových potřeb, a to vše ve vztahu ke konkrétním osobám, jejichž jednání se má přičítat právnické osobě.

Jen jako letmou zmínku je žádoucí uvést, že při zkoumání „veškerého úsilí“ právnické osoby budeme rozlišovat povahu té které právnické osoby. Jiná pravidla obezřetného podnikání bude mít finanční ústav, jiná nemocnice pracující s biologickým materiálem, léčivý i jedy, jiná pravidla bude mít vysoká škola, a nakonec jiná pravidla bude mít malá společnost s ručením omezeným skládající se ze tří fyzických osob etc.

Nové ustanovení § 8 odst. 5 topo přináší aplikační praxi několik problémů, na které bude muset reagovat. Vezměme tento jednoduchý příklad: Distribuční společnost elektrické energie zaměstnává osoby na odhalování neoprávněného odběru elektrické energie a vymáhání dluhů odběratelů. Ve vnitřním předpise společnost výslovně zakáže zaměstnancům postupovat takovým způsobem, který by mohl naplňovat znaky trestného činu vydírání, ale současně má nastavený program odměn podle vymožených dluhů, takže zaměstnanec je, obrazně řečeno, ve dvojím ohni. Je motivován k co největšímu objemu vymožených pohledávek, ale současně musí používat zákonných postupů, které nemusí vést k vymožení dluhu. Lze říci, že právnická osoba vynaložila veškeré úsilí, které lze na ní spravedlivě požadovat, aby spáchání protiprávního činu svými zaměstnanci zabránila?

A za třetí poukazují dále na to, že ani formulace „... úsilí, které **na ní** (míněno právnické osobě) *bylo možno požadovat*...“ nebyla zvolena správně. Právnické osoby jsou umělé organizační útvary, které samy nejednají, nevyjadřují vůli. Proto formulace požadující **na** právnické osobě určité jednání je jen nesprávná personalizace právnických osob. Na právnické osobě nelze požadovat úsilí, jednání, protože ona sama nejedná. I kdyby ovšem zákonodárce zvolil formulaci, že jde o „úsilí, které *bylo možno požadovat na těch, kteří za právnickou osobu jednali*“, nijak by si nepomohl, protože ti, co byli oprávněni za právnickou osobu jednat, se vůbec protiprávního jednání dopustit nemuseli. Nejlépe by bylo zvolit neutrální formulaci, například takovou, že „*právnická*

formulaci. Možná to bylo ustanovení § 24b odst. 1 zák. č. 643/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve kterém se sousloví „veškeré úsilí“ objevuje. Podle citovaného ustanovení „právnická osoba za správný delikt neodpovídá, jestliže prokáže, že vynaložila veškeré úsilí, které bylo možno požadovat, aby porušení právní povinnosti zabránila.“ Možná to ovšem byla inspirace jinde.

osoba se vyviní z trestní odpovědnosti, jestliže prokáže, že vynaložila potřebné úsilí, aby porušení právní povinnosti určitými osobami zabránila“.

ZÁVĚR

Pět let účinnosti českého zákona o trestní odpovědnosti právnických osob je relativně dlouhá doba, aby bylo možné sumarizovat legislativní chyby či nedostatky. Protože koncepce trestní odpovědnosti právnických osob představuje přeci jenom novinku v českém právním řádu, je otázkou, kam se bude ubírat vývoj právní úpravy, jakým směrem se budou ubírat stanoviska nauky i praxe trestního práva. Rostoucí počet trestně stíhaných, obžalovaných i odsouzených právnických osob ještě nemusí znamenat, že přijatá právní úprava je správná a funkční. Česká právní úprava je komplikovaná, neúplná a nejednoznačná, což přináší potíže v aplikační praxi.

Podle mého názoru by měl zákon projít komplexní novelizací, nebo ještě lépe, měl by být přijat nový zákon, který by reagoval na kritiku četných nedostatků a chyb zákona č. 418/2011 Sb.

prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.
Univerzita Karlova, Právnická fakulta
jelinek@prf.cuni.cz